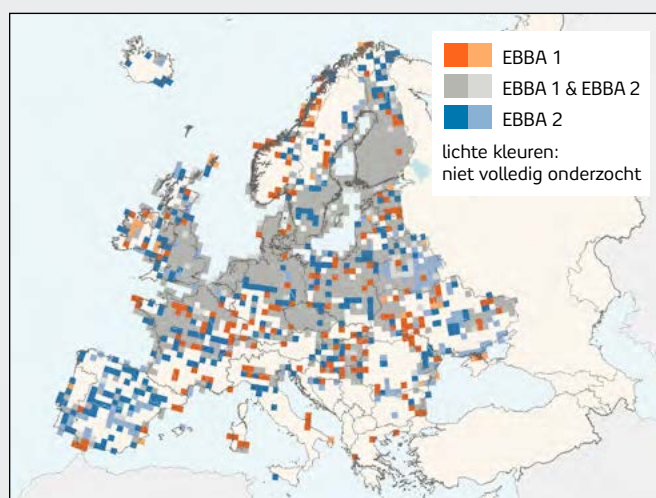

Contrasten bij de Slobeend

Een vertrouwd beeld op een ondiepe plas: een foeragerende Slobeend die met zijn opvallende, spatelvormige snavel vlak onder het wateroppervlak zeeft. Met die gespecialiseerde snavel filtert hij water en dunne sliblagen op zoek naar watervlooien, insectenlarven en andere diertjes. Opvallend is dat het aantal broedende Slobeenden in Nederland is afgenomen, terwijl de aantallen buiten het broedseizoen juist toenemen. In dit artikel gaan we op zoek naar een verklaring voor deze tegenstrijdigheid en plaatsen we de Nederlandse situatie in Europees perspectief.

Slobeenden komen verspreid over vrijwel het gehele noordelijke halfrond voor, van Noord-Amerika tot diep in Azië. In grote delen van West- en Midden-Europa is de soort een algemene broedvogel, met concentraties in Nederland, Wit-Rusland en Zuidwest-Rusland. Rond de Middellandse Zee zijn de dichtheden laag. De Slobeend is gebonden aan waterrijke landschappen en vermijdt akkergebieden en bergstreken.

Slobeenden zijn trekvogels en kunnen jaarlijks grote afstanden afleggen tussen broed- en overwinteringsgebieden. Na het broedseizoen verzamelen grote aantallen zich eerst op gezamenlijke rustplaatsen in West-Europa. Eind juli arriveren de eerste broedvogels uit West-Rusland en Scandinavië in onze contreien; een deel trekt in het najaar door naar Zuid-Europa en Noord-Afrika. Bij streng winterweer kunnen Slobeenden massaal zuidwaarts trekken of uitwijken naar Engeland, maar dat komt in recente jaren nauwelijks meer voor. Vogels uit Oost-Rusland en West-Siberië trekken zuidwaarts via een andere route, om uiteindelijk vooral in het Middellandse Zeegebied en de Sahel te belanden. Binnen Afrika is de Senegaldelta een belangrijk overwinteringsgebied, met naar schatting 10.000 tot 20.000 vogels.

▲ *Figuur 1. Verspreiding van de Slobeend op basis van twee European Breeding Bird Atlas (EBBA)-perioden. In blauw de nieuwe broedgebieden (50x50 km) in 2013-17 ten opzichte van de jaren tachtig van de vorige eeuw, in oranje de gebieden waar de soort verdwenen is. In grijs de gebieden waar geen verandering in verspreiding heeft plaatsgevonden. Bron: ebba2.info/map*

Trends in broedgebieden

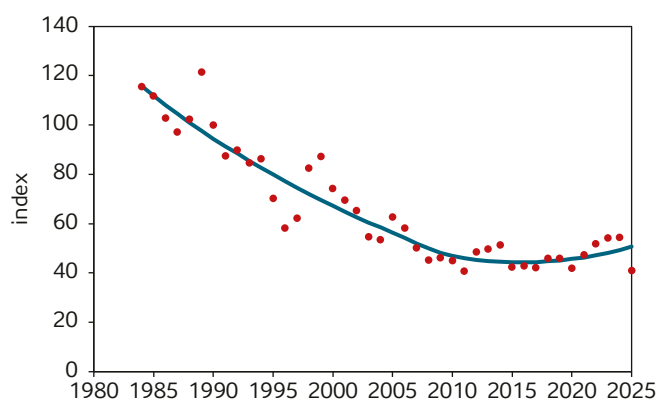
Aan het Europese verspreidingsbeeld van broedende Slobeenden is sinds de jaren tachtig niet zoveel veranderd (figuur 1). Verspreid over het continent kwamen er wat bezette gebieden bij, maar verloor de soort op andere plekken juist weer terrein. Die dynamiek heeft vooral te maken met het verschijnen of verdwijnen van geschikt, ondiep zoetwatermoeras. De trends in aantallen per land laten ook een divers beeld zien. Dat maakt het lastig om de veranderingen in de Europese broedpopulatie goed te begrijpen. Tussen 1970 en 1990 namen populaties in West-Europa met 20–50 procent af. Daarna waren er onder andere oplevingen in België, Frankrijk en Italië, maar ook die zijn weer grotendeels voorbij.

De grote broedbolwerken in Finland en Hongarije laten zowel op korte als lange termijn een duidelijke afname zien en Tsjechië kent op korte termijn de scherpste daling van alle Europese landen. In Nederland, Denemarken en Polen is de langetermijntrend eveneens negatief. In Noord-Europa is er op lange termijn dus vooral achteruitgang zichtbaar. Een belangrijk vraagteken is Rusland, goed voor circa 79 procent van de Europese broedpopulatie van de Slobeend. Welke ontwikkelingen zich daar voordoen, is grotendeels onbekend. BirdLife suggereert dat de trend daar ook negatief is.

Broedvogel onder druk

In Nederland zijn Slobeenden sinds de start van de landelijke broedvogeltellingen meer dan gehalveerd (figuur 2). In 2018–20 werd de broedpopulatie geschat op 5900–7200 paren. De soort komt vooral voor in de vochtige graslanden van West- en Noord-Nederland, met de hoogste dichtheden in de veenweidegebieden; bosrijke regio's en zandgronden zijn veel minder geschikt. Anders dan de algemenere Wilde Eend stelt de Slobeend hoge eisen aan zijn leefgebied. Hij broedt bij voorkeur in natte, kruidenrijke graslanden met voedselrijk ondiep water, en is daardoor bijzonder gevoelig voor veranderingen in het agrarische landschap.

De afname hangt sterk samen met de intensivering van de agrarische sector. Vaker en vroeger maaien, een hogere begrazingsdruk en lagere waterstanden in graslanden zorgen voor een lager broedsucces. Deze veranderingen raken de Slobeend extra hard doordat de soort relatief laat broedt. De meeste legfels starten eind april en begin mei, precies wanneer veel graslanden worden gemaaid. Slobeendnesten liggen vaak midden op graslandpercelen en broedende vrouwtjes blijven lang op het nest zitten, waardoor ze grote kans lopen om samen met hun legsel doodgemaaid te worden. Ook habitatverlies door de oprukkende bebouwing, predatie en verstoring door recreatie dragen bij aan de achteruitgang.

▲ Figuur 2. De aantalsontwikkeling (index 1990=100) van de Slobeend als broedvogel in Nederland in 1984–2025.

▲ Foto: Eduard Sangster

Slobeend is ruikampioen

Er is bijna geen maand van het jaar waarin Slobeenden niet ruien. Volwassen mannetjes vervangen na het broedseizoen hun verenkleed voor het eclipskleed: een camouflagepak waarvan de mate van ontwikkeling sterk per individu varieert. Sommige exemplaren maken in het najaar zelfs een tweede rui door. In het najaar is dan ook een bonte verzameling te zien: een deel van de mannetjes heeft het eclipskleed in november alweer volledig ingeruild voor het broedkleed, terwijl andere vogels nog in het flets roestbruin-grijze eclipskleed rondzwemmen en vooral door hun brede snavel en gele iris herkenbaar zijn. Pas in maart zijn alle volwassen mannetjes weer in broedkleed. Vrouwtjes ruien eveneens, maar houden het hele jaar door ongeveer hetzelfde uiterlijk.

Wil je leren hoe je Slobeenden en andere eenden in eclipskleed herkent? Bekijk het webinar *Herkenning eenden in eclipskleed* op het YouTube-kanaal van Sovon.

Tegelijk kunnen Slobeenden snel reageren als er voldoende geschikt leefgebied beschikbaar komt: in reservaatgebieden als Giethoorn-Wanneperveen en Eemland zijn de aantallen en dichtheden sterk toegenomen en lokaal zeer hoog. Hoewel de landelijke verspreiding tussen 1973–77 en 2013–15 afnam, vestigde de Slobeenden zich recent wat vaker in natuurontwikkelingsgebieden met geschikt gemaakt biotoop.

Buiten het broedseizoen: een heel ander verhaal

Na het broedseizoen is het beeld, intrigerend genoeg, veel positiever. Sinds de jaren tachtig neemt het aantal Slobeenden dat buiten het broedseizoen in Nederland verblijft sterk toe: Nederland vervult een belangrijke rol als ruigebied, tussenstop en overwinteringsgebied voor vogels uit Noord- en Oost-Europa. In de nazomer verzamelen duizenden Slobeenden zich op ruipaatsen in onder meer het Deltagebied, de Waddenzee en de Oostvaardersplassen. In oktober en november, tijdens de najaarstrek, bereiken de aantallen de piek; ook in maart–april worden hoge aantallen doortrekkers geteld.

Watervogeltellers noteren de grootste concentraties in de Waddenzee, Oosterschelde, het Lauwersmeer en de Oostvaardersplassen. Veranderingen in de Oostvaardersplassen laten zien hoe sterk Slobeenden afhankelijk zijn van ondiep, voedselrijk water. Jarenlang profiteerden Slobeenden hier van uitgestrekte ondiepe moeraswateren, tot na 2022 grote delen van het westelijke moeras droogvielen en een aanzienlijk deel van dit leefgebied verloren ging. De aantallen namen vervolgens af, al blijft het gebied van nationaal belang: in maart 2024 werd hier nog altijd ongeveer een vijfde van alle op dat moment in Nederland aanwezige Slobeenden geteld – meer dan in enig ander gebied.

Minder ver

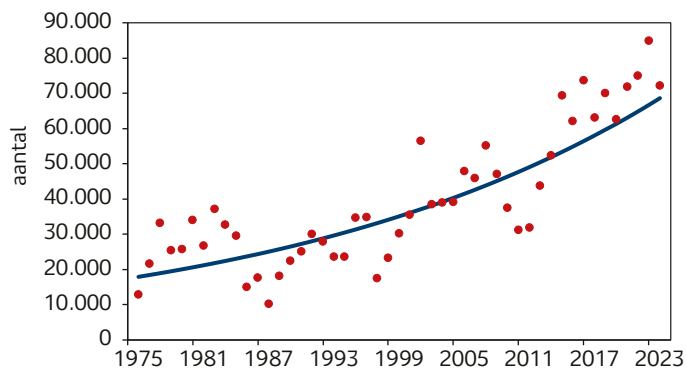
De toename van overwinterende Slobeenden in Nederland staat in contrast met de dalende broedpopulatie. Het is in ieder geval duidelijk dat Slobeenden de laatste decennia steeds meer in Noordwest-Europa blijven overwinteren als gevolg van de zachte winters. Verder trekken naar Frankrijk, het Iberisch Schiereiland of Noord-Afrika is minder noodzakelijk geworden.

Deze verschuiving van het zwaartepunt is echter niet de enige verklaring. De watervogeltellingen langs de Noordwest- en Centraal-Europese flyway-populatie laten een gestage toename langs een groot deel van deze trekroute zien (figuur 3). Ook in Duitsland, België, Frankrijk en Spanje worden steeds iets hogere aantallen genoteerd. In 2014-18 bedroeg de schatting 70.000 tot 80.000 vogels die langs deze trekroute overwinteren. Daarvan verblijft 30-40 procent op enig moment in Nederland; dat geeft het grote belang van ons land voor de Slobeend aan.

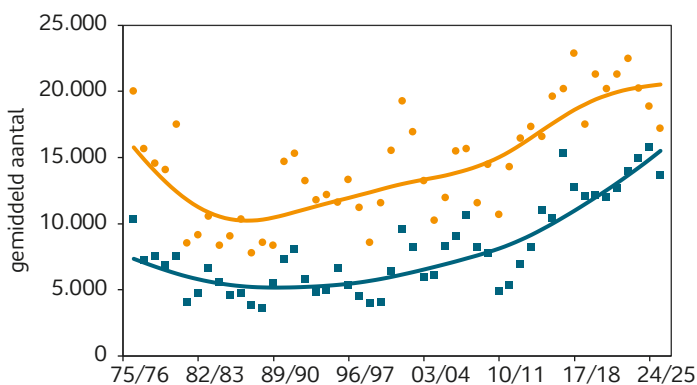
Een gedetailleerdere blik op de landelijke watervogeltellingen bevestigt dit patroon. Sinds 1980 groeide het aantal Slobeenden tijdens de najaarstrek (september-november) van gemiddeld ruim 10.000 naar ruim 20.000 vogels. In het laatste decennium kwamen er jaarlijks circa 1,7 procent Slobeenden bij in het najaar. De winterkern (december-februari) groeide sinds 1980 van gemiddeld een kleine 6000 naar bijna 15.000 vogels. In recente jaren groeiden de winteraantallen ruim tweeënhalf keer zo snel als de aantallen in het najaar. Waar de winterkern in de jaren tachtig nog maar ongeveer de helft van de najaarsaantallen bedroeg, is dat verschil in 2024 vrijwel verdwenen (figuur 4). Dit laat zien dat een steeds groter deel van de Slobeenden die Nederland aandoen, niet meer doortrekt, maar daadwerkelijk de winter doorbrengt.

▲ Foto: Marcel van Kammen

▲ Figuur 3. Aantalontwikkeling van de noordwestelijke en Centraal-Europese flyway-populatie van de Slobeend in 1975-2023. Bron: van Roomen et al. 2025

▲ Figuur 4. Jaarlijkse aantallen en trends van de Slobeend in Nederland tijdens de najaarstrek (sep-nov; oranje lijn) en de winterkern (dec-feb; blauwe lijn) in 1975/76-2024/25.

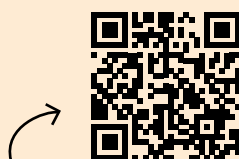
Tegenstelling

De tegengestelde trends in Nederland weerspiegelen twee vrijwel onafhankelijke processen. De afnemende broedpopulatie is het gevolg van de problemen voor Slobeenden in het intensief gebruikte grasland, terwijl de groeiende winterpopulatie vooral samenhangt met klimaatverandering waardoor vogels dichterbij het broedgebied blijven hangen. Voor de Nederlandse broedpopulatie biedt die groeiende winterpopulatie dan ook geen perspectief op herstel. Het antwoord op een belangrijke vraag blijft open: welke broedpopulaties zorgen ervoor dat de winteraantallen langs de westelijke flyway ook in de laatste tien jaar nog toenemen?

— Caroline van Oostveen & Erik van Winden

Meer van dit soort artikelen lezen? Word lid van Sovon!

Dit artikel verscheen in Sovon-nieuws. Sovon geeft vier maal per jaar Sovon-nieuws uit. Het blad vormt een belangrijk medium waarmee we onze leden voorzien van onder andere verenigingsnieuws, eerste resultaten uit de projecten en nieuwe publicaties. Leden van Sovon krijgen Sovon-nieuws automatisch thuisgestuurd.

Lees meer over Sovon-nieuws
op sovon.nl/sovon-nieuws

